

nä uskossa, että ihminen on kumonnut ”taloudellisen painovoimallain” – vähän samaan tapaan kuin pikkulapset uskovat, että rahaa tulee aina, kunhan isä tai äiti käy hakemassa sitä ”seinästä”. Rikkaita piti suosia, koska aina sieltä jotain tihkui muillekin. Mutta se, mitä sieltä tihkui, osoittautui ureaksi. Siinä sitä uiskentelivat vähäosaisimmat, toimenpiteiden ja leikkausten objektit, korviaan myöten. Siinä nykglobalisaatiomallin mallinnus, jota rikastumisoppaat ja oma apu -kirjat markkinoivat. Kirjoittajat kyllä rikastuivat.

”Voodoo” tarvitsi toki myös akateemisia kehyksiä. Francis Fukuyama laajensi artikkelinsa bestselleriksi, jossa historia saa-

tiin loppumaan liberalismiin. Ja hänen tutorinsa Samuel Huntington Harvardista pani kulttuurit törmäämään sivilisaatioiden sodassa. Molempien metodi oli yksinkertainen: oikoa, unohdtaa ja yksinkertaistaa niin, että tv:n talk show’n pitäjäkin saataisi siitä jotain ymmärtää. Mutta varsinaisen petoksen Wheen näkee yhteiskuntatieteiden ja humanismin alueella, jonne ns. postmodernismi levisi kuin syöpä ja teki kaikesta pelkkää ”tekstuaalista merkityisleikkiä”.

Ystävänpäivänä 1989 ajatollah Khomeini antoi tappokäskyn Salman Rushdielle ja Canterburyn arkkipiispa nyökkäili ymmärtämystään fatwalle. Näinkin vanha heimokulttuuri

ja globalisaatio löivät kättä toisilleen pohtimatta, kuka tämän puristuksen väliin jää, jäi tai on jäävä. Taikausko ja uskonto ovat ottaneet yhä tiukemman otteen ihmisestä, joka kutsuu itseään moderniksi.

Wheen vyöryttää kirjassaan melkoisen materiaalin siitä, mikä hallitsee niitä, jotka meitä hallitsevat – olipa sitten kysymys demokraattisesti valituista päätöksentekijöistä tai niistä 48 prosentista New Yorkin pörssin meklareita, jotka seuraavat horoskooppeja ja samanaikaisesti linjaavat markkinoita, joita puolestaan päätöksentekijämme ”lukevat”. Tähdet kertovat, keskuskauppakamarin peräkamari-poika.

Kieli vuotaa kuin seula

ULLA VIERTOLA

Vesa Heikkinen on hyvin puhealias kirjoittaja. Hän sanoo paljon, mutta on siitä huolimatta tiivistänyt sanottavansa ja ansaitsee siitä erityisen kiitoksen. Kun tieteen kirjoitukset yleensä ovat mieluummin enemmän kuin 300-sivuisia, tuloksena on usein jo sanotun tarpeetonta toistoa ja asian kaluamista niin puhtaaksi, ettei siitä jää mitään tähteeksi muille. Heikkinen on tutkija, jolla on toimittajamenneisyys. Hänen kielenkäyttönsä ei ole tieteen jargonia vaan muistuttaa enemmän median tekstejä. Median kieli on kuin Suomen armeijan lusikkahaarukka-yhdistelmä: se mahtuu pieneen tilaan ja hoitaa tehtävänsä. Mutta tekstin lyhytydestä huolimatta myös

Heikkinen onnistuu kaluamaan asiansa niin perusteellisesti, että lukijalle jää hiukan tyhjä olo: mihin tekstissä voisi tarttua ja mitä siihen enää voisi lisätä?

Heikkinen kertoo kirjan perustuvan kolmeen oletukseen. Ensimmäinen oletus on, että kieli on keskeinen voimavaramme. Kieli on voimavara siksi, että se tekee ihmisenä olemisen ja toimimisen mahdolliseksi. Toinen oletamus valitsemisen vapaudesta puolestaan tarkoittaa mahdollisuutta vaikuttaa siihen, millaisia merkityksiä luomme ja välitämme kielen avulla. Kolmanneksi näitä valintoja tekevän on mahdollista olla kriittinen, sillä toisinkin voi aina valita. Heikkinen tarkoittaa

Vesa Heikkinen
Kielen voima
Helsinki: Gaudeamus,
2007
184 s.

kriittisyydellä avoimuutta ja kykyä tehdä omat tarkoituksiperät selviksi sekä itselle että muille. Hän ottaa esimerkiksi kaksi tietynlaisia valintoja sisältävää kielenkäytön lajia, valtion ja kuntien viestit kansalaisille sekä mainostekstien välittämät sanomat kuluttajille. Yhteistä näille viesteille on se, että sekä kansalaisista että kuluttajista pyritään tekstin avulla tekemään myöntyväisiä alamaisia.

Pelkästään viestin lähettäjän

valinnat eivät ratkaise kielenkäytön vaikutuksia. Heikkinen pohtii enimmäkseen lähettäjän asemaa ja esittää sen ehkä kohutuuttoman määrääväksi. Myös vastaanottaja valitsee, millaisia viestejä hän yleensä huomaa ja miten hän niihin jo alun pitäen suhtautuu. Päinvastaisista pyrkimyksistä huolimatta kapulakie- li pitää pintansa valtion ja kuntien viestinnässä ja tekee uusia aluevaltauksia virastojen verkko-sivuille. Mainostekstien vihjailut ja lupaukset puolestaan luovat aina vain taitavampia mielikuvia jostakin sellaisesta, mikä ei ole mahdollista. Kysyä sopii, missä määrin myös viestinnässä alistaminen jälleen kerran perustuu alistettujen hiljaiseen hyväksyntään. Vallanpitäjän suureen viisauteen on helpompi luottaa, jos hänen puheensakin on tavalliselle kuolevaiselle käsittämätöntä. Mainosteksti puolestaan kertoo juuri sen, mitä kuluttaja haluaa kuulla: Että kolmessa päiväs- sä voi laihtua tai että uusi auto ei merkitse velkaa ja kateellisten ihmisten aiheuttamia harmeja vaan sen sijaan arvostusta ja laadukkaampia sukupuolisuh- teita. Mainostaja voisi valita toisenkin tavan kertoa asiansa, mutta haluaako kuluttaja vastaanottaa sellaista? Vallanpitäjä puolestaan voisi sanoa sanottavansa selvemmin ja perusteellisemmin, mutta lukevatko kansalaiset muutamaa lausetta pitempiä selvityksiä? Heikkinen etsii kielenkäytön kriittisyydestä ja avoimuudesta väylää uuteen aktiiviseen kansalaisuuteen, mutta sellaisen kansalaisuuden tarve on nykypäivänä kyseenalainen. Aktiivinen kansalainen on pikem- minkin jonkinlainen pelle, joka saa aikansa kyyhöttää ydinvoim- alatyömaan nosturin nokas- sa kenenkään siitä suuremmin

välittämättä. Aktiivinen kansa- lainen on muinaismuisto josta- kin 70-luvulta, hyvää tarkoittava rassukka, jonka pitäisi jo heretä erittelemästä yhteiskuntaa ja sen sijaan mennä kotiinsa etsimään uusia kanavia digivehkeestä.

Kieli on kaikkea muuta kuin selviö, Heikkinen kirjoittaa. Siinä hänen sanomisiinsa on hel- po yhtyä. Kielen viesti vaatii se- kä lähettäjän että vastaanottajan, ja molemmilla on mahdollisuus vaikuttaa tulkintaan. Lisäksi vas- taanottaja päättää viestin edelleen välittamisestä. Kun on elänyt ih- misten yhteisöissä jo muutaman vuosikymmenen, on usein joutu- nut tilanteeseen, jossa oma pu- he tulee kylillä vastaan vieraaksi muuttuneena. Kierros on voinut olla laaja, ja sen varrella viestiin on takertunut kaikenlaista vää- rää tai tarpeetonta. Kieleen liittyviin kolmeen oletukseen voisikin vie- lä lisätä yhden: kielen sisältämiä merkityksiä ei kukaan voi lukita. Jokainen voi kriittisesti tarkastel- la omaa kielenkäyttöään ja teh- dä valintoja, mutta nuo valinnat eivät sido vastaanottajan tulkin- taan asiasta.

Oli sitten kysymys mainosta- jasta tai poliitikosta, kieli on val- lankäytön väline. Toisaalta kie- li on myös vastuun välttämisen väline. Selusta on turvattu, jos vain viestittää tarpeeksi sekavas- ti ja jättää tilaa monenlaisille tul- kinnoille. Vastuun voi kokonaan siirtää teksteille: kun on laadittu käyttöohjeet, huoltokirjat ja laa- tuohjelmat, mitään ikävää ei oi- keasti voi tapahtua. Heikkinen puhuu kokonaan kielenkäytöllä rakennetuista maailmoista, lu- metodellisuudesta, jossa kaik- ki sujuu hienosti tekstien tasol- la. Ihmisten arkipäiväinen työ ja inhimillinen toiminta ovat tälle maailmalle häiriötekijöitä, jot- ka eivät aina suostu sopeutu-

maan teksteillä luotuun täydel- liseen malliin. Lumetodellisuus on kaunis sana ja ilmiönä aika- kauteen sopiva. Tuntuu miellyt- tävältä edes kielen avulla luon- nostella sellainen maailma, jo- ka on juuri itselle mieleinen ja hyvä. Poliitiikan, tekniikan ja ta- louden asiantuntijoiden viesteis- sä esiintyy versioita mallikelpoi- sesta todellisuudesta. Vastaanot- tajan tehtävä on sitten vain har- kita, mikä todellisuuden versio tuottaa omille sijoituksille eni- ten oletusarvoa.

Jos tietoisesti ryhtyy etsimään lumetodellisuutta ympäriltään, sen voi löytää esimerkiksi vää- rennetyistä sanoista. Heikkinen erittelee joidenkin sanojen käyt- töä ja merkityksiä. Kun hän tut- kii sanaa ”puisto”, merkityksen väärentäminen on helppo ha- vaita. Teollisuuspuisto on paik- ka, jossa on teollista toimintaa ja teollisuuslaitoksia. Kaupun- kipuisto on kokonaisuus, jo- ka sisältää esimerkiksi kaupun- gin keskustan ostospaikkoineen, hallintorakennuksia ja vanhaa teollisuusarkkitehtuuria. Puut ja viheralueet ovat näissä puis- toissa sivuasioita. Kasvien ei tar- vitse näkyä, niitä tarvitaan vain luovuttamaan miellyttävä mer- kityksensä.

Heikkiselle kieli on joustava ja elävä rakenne. Se ei ole museota- vara tai jokin fossiili, jonka luita tutkija voisi mittailla. Heikki- sen sanoin kieli vuotaa kuin seu- la. Tämän voisi tulkita niin, et- tä kieli ei aina tottele edes nii- den käsissä, jotka parhaiten luu- levat sitä käsittelevänsä. Kukaan ei hallitse kieltä, mutta jokaisel- la on mahdollisuus tönäistä si- tä johonkin suuntaan. Heikki- sen kirjan viesti on tulkittavis- sa ainakin niin, että hänen ak- tiivinen kielikansalaisuutensa on puuttumista niihin kielessä pii-

lotteleviin merkityksiin, jotka tuottavat ja uusintavat haitallisia yhteiskunnallisia ilmiöitä ja rakenteita. Lumetodellisuutta ja merkitysten väärentämistä ainakin on pidettävä haitallisina ilmiöinä silloin, jos ne hämärtävät kielen tarkoituksen ja edistävät sen rappeutumista pelkäksi johdattelun välineeksi.

Mutta entäs jos *Kielen voiman* peräänkuuluttama kriitti-

syys on jo liian myöhäistä, eikä enää ole mahdollista puuttua kielen eroosioon? Ehkä kieli on jo kulumassa loppuun, tyhjentänyt itsensä arjelle tärkeistä ja hyödyllisistä merkityksistä. Kielestä on tullut peli, joka ei toimi reaali maailmassa vaan hääriilee jossakin sen ulkopuolella. Sieltä se tyrkyttää itseään johdattelevina diskursseina ja hyväksyttävän elämäntavan mainoslau-

seina. Kielentutkija Heikkinen puhuu tyytyväisyysindeksistä ja positiivisesta voimaannuttamisesta perhe- ja työelämässä. Hän löytää sanojen takaa viestin siitä, että ihminen sellaisenaan ei koskaan riitä. Tiedämme lopulta nujertuvamme, kun meitä kehoitetaan jatkuvasti kehittymään tehokkaammiksi itsemme ylittämässä.

Paperinmakuista kieltä hallinnossa

KATRI KLEEMOLA

Ulla Tiililä tutkii väitöskirjassaan julkishallinnon kieltä. Aineistonaan hän käyttää sosiaaliviraston tekemiä päätöksiä kuljetuspalveluista, joita vammaisille kuntalaisille tarjotaan. Kielen lisäksi hän perehtyy päätöstekstien tuottamisen ympäristöön. Hän pyrkii aineistonsa avulla selvittämään, miksi hallinnon tekstit ovat sellaisia kuin ne ovat. Tutkimus kuuluu suomen kielen alaan, mutta se on uskoakseni pääosin ymmärrettävää ja – mikä parasta – antoisaa myös muille kuin lingvisteille.

Kuljetuspäätösteksteistä paljastuu hallintoprosesseja tunte mattomalle heti erityinen piirre. Ne muodostuvat osittain ennakolta tuotetuista lauseen osista ja lauseista eli malliteksteistä. Nämä mallitekstit on syötetty tietokantaan, josta päätöksen kirjoittajat valitsevat sopivat katkelmat kuhunkin päätökseen. Erikoista on se, että päätöksiä tekevät virkailijat eivät Tiililän mukaan itse pääse vaikuttamaan mallitekstien tuottamiseen.

Käyttämällä mallitekstejä voidaan taata hakijoille hallinto laissa edellytettävä tasapuolinen kohtelu: tekstit ovat yhdenmu kaisia. Mallitekstit voivat myös nopeuttaa kirjoittajien työtä. Toisaalta käytäntö tuntuu olevan ristiriidassa hallintolain toisen kohdan kanssa, jonka mukaan kielen olisi oltava asiallista, selkeää ja ymmärrettävää. Kuka tahansa tekstejä muokannut on varmasti huomannut, miten vaikea on yhdistää eri lähteistä tulevia tekstin osia yhdenmukaiseksi ja samantyyliseksi kokonaisuudeksi.

Tiililä näkee päätösteksteissä ristiriitaisia kielellisiä elementtejä. Teksteissä on tyyppillisen virkakielen piirteitä, kuten abstraktisuutta, paljon passiivimuotoisia verbejä ja kolmannen persoonan käyttöä. Kankea, paperinmakuinen virkakieli voi olla liian vaikeaa ymmärrettäväksi vammaisille, jotka ovat Tiililän aineistossa päätösten kohteina. Erityisesti tällaisiin päätöksiin olisi pikemminkin tuotetta-

Ulla Tiililä
Tekstit viraston työssä
Helsinki: SKS, 2007

va selkokielistä tekstiä. Toisaalta teksteissä näkyy pyrkimys lukijaystävällisempään suuntaan muun muassa kielellisten kohteilaisuusstrategioiden käyttönä.

Tiililän aineistossa ja analyysissä näkyvät yleisemminkin hallinnon ongelmat. Asiakkaita olisi kohdeltava heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaan, mutta toisaalta edellytetään ehdotonta tasapuolisuutta kaikkia kohtaan. Tasapuolisuuteen pyrkimistä edustaa yleispätevien mallitekstien käyttö. Yksilöllistä kohtelua Tiililä löytää päätöksistä, joissa mallitekstejä on muokattu ta-pauskohtaisesti.

Sen lisäksi, että hakija ei välttämättä kovin helposti ymmärrä, mitä päätöksessä sanotaan, hänen näkemyksensä saattaa jäädä siinä täysin kuulumattomiin. Tiililä havainnoi sitä, millaiset äänet pääsevät päätösteksteissä